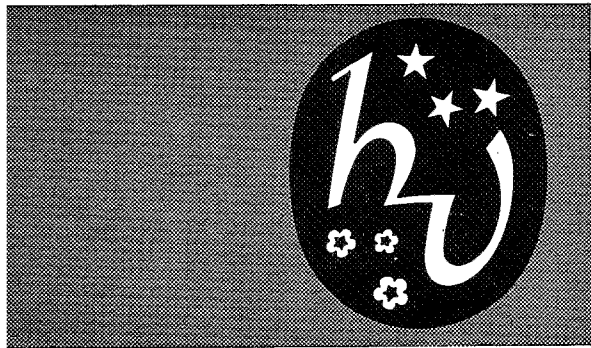

MENS EN WERELD

Het vreemde als zondebok

Het doet me veel genoegen, dat ik deze keer aan u mag voorstellen mr. M. G. Rood, advocaat en procureur in Amsterdam, die het aanvankelijk helemaal niet zo'n plezierig idee vond om als gloednieuw H.B.-lid direct al met zijn foto op de voorpagina van Mens en Wereld te moeten staan.

„Er zijn zoveel belangrijker mensen, die er eerder voor in aanmerking komen”, vond hij.

Ja, dat weet ik wel, die zijn er altijd, maar het is voor mij nu eenmaal onmogelijk om precies te bepalen, wie kan bogen op de meeste humanistische heldendaden en wie dus vóór wie aan de beurt is. Dat zou trouwens ook heel slecht overeenkomen met het luchtige karakter van dit rubriekje.

„Hoe bent u bij het H.V. gekomen?” vroeg ik de heer Rood. „Min of meer toevallig”, zei hij, „want in 1954 herinnerde Kwee, die toen geen tijd meer had voor zijn functie in het Hum. Centrum Mens en Wereld, zich plotseling, dat ik bestond en hij belde me op om te vragen of ik het van hem over wilde nemen. Waarom hij nu juist mij daarvoor uitkoos, weet ik niet en hijzelf ook niet, want we hadden elkaar in geen jaren meer gezien, maar dat was eigenlijk mijn eerste contact met het H.V. Daaruit zijn dan voortgekomen het secretariaat van de radio-commissie en de emigratiecommissie.”

„Hebt u er enig idee van, wat u gaat doen in het H.B.?” vroeg ik en dat was misschien een beetje een gekke vraag, want de heer Rood is er beslist de man niet naar om met voorbarige grootse plannen rond te lopen. Gelukkig begreep hij zelf ook wel, dat ik dit niet bedoelde. In een college als het H.B. heeft iedere nieuweling zeker enige tijd nodig om vertrouwd te raken met de werkwijze, de problematiek en vooral met de zeer bijzondere sfeer, die er heerst.

Toch zijn er wel degelijk enkele problemen, die hem bezig houden en waarom hij zich afvraagt of hij op dit gebied als hoofdbestuurder in de toekomst niet een taak zal kunnen vinden. Maar hij is een behoedzaam man: „Ziet u, ik praat alweer voor mijn beurt. Ik weet nog niet eens hoe het is in het H.B., hoe daar gewerkt wordt en wat de taken zijn. Misschien zeg ik na een jaar wel: 't is heel anders dan ik het me had voorgesteld.’”

Mr. M. G. Rood

De zaak-Eichmann laat ons niet los. Zuid-Afrika laat ons niet los. De negers in Amerika, de Joden in Rusland, ze laten ons niet los. We zoeken naar een goed antwoord op de vraag hoe Eichmann mogelijk was, hoe mensen elkaar blootweg om het feit tot een ander ras te behoren zó kunnen haten. We zoeken naar de zwakke kanten in ons zelf om iets vergelijkbaars te vinden, waardoor houvast zou zijn te verwerven in dit troebele, ondoorzichtige geheel van verschijnselen. „Wie zelf niet in verzoeking is geweest, wat weet, wat begrijpt hij eigenlijk?” Aldus een randschrift bij een portret van Jeroen Bosch, een groot kenner van haat en kwelzucht. Inderdaad, welke verzoeken waaraan wij zelf blootgestaan hebben kunnen ons begrip voor de rassenhaat bijbrengen?

Twee dingen moeten daarbij naar mijn mening voorop staan.

1. Er bestaan verschillen tussen de rassen en tussen de volkeren, verschillen die vaak dieper gaan dan huidskleur of schedelvorm. Of deze verschillen nu aangeboren zijn, of verworven, het is struivogel-filosofie ze te negeren.
2. Door deze verschillen worden gevoelens gewekt. Soms sympathie en bewondering, soms antipathie en afkeer. Zo goed als het eigene beurtelings positieve en negatieve gevoelens wekt, zo wekt ook het vreemde wisselende gevoelens.

Hoe sterk deze gevoelens worden, hangt af van onze levensgeschiedenis en van onze toekomst, van ons verleden en van de vooruitzichten waaronder wij leven. Het eigene kan ons benauwen en tot een obsessie worden, het vreemde kan ons voor de leegte en een onbekende afgrond plaatsen. Voelen wij ons zeker van ons zelf en rustig voor onze toekomst, dan kunnen wij ons belangeloos en genereus zowel voor het vreemde als voor het eigene open stellen.

Het is een ingewikkeld spel waarbij het vreemde ras en volk nu eens gezocht wordt (denk aan het enthousiasme voor negermuziek en -kunst), dan weer gehaat, waarbij het eigene soms ontvlucht (denk aan de zeeman, die huis en stad ontloopt), soms tot elke prijs vastgehouden wordt (kinderen thuis).

Naarmate mensen gevoeliger zijn, maar ook kwetsbaarder, naarmate zij bedreigder leven, in het nauw gedrongen worden, economisch, politiek, sociaal, of hoe dan ook: in al deze situaties dreigt het gevaar dat een onschuldige spel van aantrekken en afstoten, scheef getrokken en eenzijdig geaccentueerd wordt en tot excessen voert. Als regel wordt het toegeven aan deze overgevoeligheden binnen de perken gehouden door

moraal en wet. Het is tegen de goede manieren en tegen de behoorlijke wijze van leven, zich in deze dingen te laten gaan. Gaven wij aan deze impulsen toe (impulsen, die wij allen bezitten), zo zou het uiterst moeilijk worden een samenleving op te bouwen. Een leefbare samenleving veronderstelt zelfbeheersing, goede manieren, verdraagzaamheid en begrip voor de vreemde en andere medemens. Hoe zouden we met elkaar in een huis, in een stad, in een land kunnen wonen, wanneer we op grond van onze antipathie tegen knoflookgeur, tegen blonde of donkere haren, kromme of lange neuzen, elkaar gingen uitschelden, een woning onthielden, geen plaats in een tram gunden en broodroofden?

„Dat gezicht staat mij niet aan”, is een duidelijk gevoel dat een ieder kent, maar het is geen motief voor volkshuisvesting. Het is een geldig motief voor het afslaan van een huwelijksaanzoek, maar niet voor een huwelijkswetgeving, een geldig motief bij het zoeken naar een directiesecretaris of -secretaresse, maar niet bij arbeidswetgeving en bedrijfsorganisatie.

Wetgeving en moraal leren ons deze gevoelens te beheersen en zijn daarmee in overeenstemming met de beste eigenschappen van onze cultuur. Wij accepteren de onderdrukking van dit soort irrationele gevoelens volgaarne, ook al is het zeker dat de cultuur daarmee agressieve spanningen in ons wekt. Wordt de rassenhaat echter zelf een norm en opgenomen in gewoontes en wetgeving, krijgt zij gelijk in plaats van veroordeeld te worden, ja, dan staan wij voor onoverzienbare konsekventies. De rassenwet legt ons dingen op, die onze wet ons nu verbiedt. Stel u eens voor dat het wettelijk voorgeschreven werd na woordenwisseling of ruzie tot echtscheiding over te gaan: gezin en huwelijk zouden katastrofaal ten onder gaan. Als de rassen-antipathie gelegaliseerd wordt, of tot een gewoonte wordt, komt er een premie op vrij natuurlijke, maar uiterst willekeurige gevoelens te staan. We ontketenen daarmee de grilligste vorm van haat, die maar denkbaar is.

Slot op pag. 3

Vakantienummer

Evenals verleden jaar versijnt er ook nu een vakantienummer van Mens en Wereld in een omvang van twaalf pagina's. Onze abonnees zullen het op zaterdag 22 juli ontvangen. Drie weken later, op 5 augustus, versijnt het daaropvolgende nummer, waarna de tweewekelijkse versijning wordt hervat.

Uitgave van het Humanistisch Verbond - Versijnt om de veertien dagen
16e jaargang no. 13 - 1 juli 1961

Kritisch allerlei

Kronkel, alias Simon Carmiggelt, signaleert in zijn Paroolrubriek een ergerlijk staaltje van antisemitisme in De Post, „een doodgewoon, geïllustreerd weekblad, afkomstig uit België, dat te vinden is op vele leestafels in cafés. Het nummer bevatte een reportage over het proces-Eichmann, geïllustreerd met de bekende foto's. Het artikel was geschreven in de gebruikelijke bewoordingen. Want De Post is zo'n blad, dat leeft van gebruikelijkheid. Maar toch...

Naast het artikel stond, in een hoekje, een plaatje waarop je een jongen, voor het Volkshuis, waar het proces gehouden wordt, bezig zag foto's te verkopen van Eichmann en van de door hem aangegichte gruwelen.

Tot zover is er niets aan de hand. Als zoiets gebeurt, mag je het afbeelden, dat is de kern van het begrip reportage. Maar de redacteur die deze foto bij De Post behandelde, had geen gelukkig moment. Hij zette er als kop boven: „Maar zaken zijn zaken”. En als onderschrift: „Het Joodse volk verloochent zijn zakelijke aard niet. Buiten het Volkshuis, waar de rechtszitting plaatsvindt, worden fotostrips verkocht met het portret van Adolf Eichmann en een reeks gruwelfoto's uit de Duitse concentratiekampen.” Dit is een bijzonder stinkende kop. En een bijzonder stinkend onderschrift (... want het geeft...) de lezer voedsel voor het al of niet latente antisemitisme, dat de redacteur van De Post, zelfs in de schaduw van het proces-Eichmann, achteloos uit de pen liep. O, hij heeft het heus niet opzettelijk gedaan. Dit is geen blad dat op welke teen dan ook wil trappen. Daarvoor heeft het te weinig karakter. Neen, het ging gedachteloos. De man heeft gemorst.”

De Nieuwe Rotterdamse Courant besteedde een kadertje aan het volgende bericht: „Voor de officiersloopbaan heeft de Westduitse jeugd kennelijk weinig belangstelling. Uit een onderzoek in de hoogste klassen van alle gymnasia in de Bondsrepubliek (behalve Beieren) is gebleken, dat 80 tot 85 procent van de gevraagden willen studeren. Grote aantrekkingskracht hebben de technische en natuurwetenschappelijke studie. Het beroep van arts en jurist blijkt niet meer zo in trek te zijn als nog enige jaren geleden het geval was. Van de gevraagde meisjes wil 60 procent studeren; bijna de helft daarvan gaf de voorkeur aan het beroep van lerares.” Het zegt natuurlijk nog niet veel, zo'n momentopname, maar één ding blijkt er toch wel duidelijk uit: het militarisme, dat in het Duitsland van 1945 morsdood was onder de jeugd en dat wij ten koste van veel geld en moeite weer nieuw leven hebben getracht in te blazen, is bepaald nog niet levendig.

Mogen wij ons daar (heel in het geheim, laat de NAVO het niet horen) een beetje over verheugen?

Het gespleten Duitsland staat weer in het middelpunt van de internationale politieke belangstelling. Zolang de grote mogendheden het niet eens blijken te kunnen worden over een Duits vredesverdrag, lijkt het raadzaam ons maar neer te leggen bij de status quo, bij de toestand van het ogenblik. Die toestand bergt gevaren in zich, zeker, maar men zou zich kunnen afvragen of gemorrel aan die toestand die gevaren niet juist vergroot. Dit brengt ons nu juist op het probleem dat de inwoners van West-Duitsland, die eigenlijk nog het meest welvaren bij die status quo en die er in feite dan ook niets aan willen veranderen, althans met de mond zoveel ophef maken over hun grote plannen Europa's grenzen weer eens te gaan herzien. De vroegere Duitse gebieden die na de oorlog tot Polen zijn gaan behoren, waar de Duitsers in groten getale zijn weggetrokken of uit zijn verdreven, maar die Polen op zijn beurt heeft gekregen als compensatie voor enorme stukken land die het in het oosten aan de Sowjet-Unie moest afstaan en bovendien als een uiterst geringe schadevergoeding voor wat dat land onder de Duitsers heeft geleden, die gebieden in het oosten zijn een bron van voortdurende Westduitse agitatie, waaraan politici van alle richtingen, tot in de hoogste regeringsfuncties toe, deelnemen. Die agitatie nu is voor de wereldvrede levensgevaarlijk, omdat ieder zinnig mens begrijpt, dat Duitsland niet anders dan ten koste van een nieuwe oorlog die oostelijke gebieden kan „terugkrijgen”, die het bovendien helemaal niet nodig heeft, omdat het al rijk en machtig genoeg is en de vroegere inwoners van Silezië en Oost-Pruisen in de Bondsrepubliek een best leventje leiden. Wanneer wij deze agitatie, zij het slechts door ons zwijgen, steunen, steunen wij een gevaarlijke aanleiding tot oorlog. Niet voor niets werd op een grote bijeenkomst van alle partijen in de Bondsrepubliek verwezen naar de terugkeer van het Saarland; wie zich herinnert met welk soort politiek daar de „Heim ins Reich”-beweging het pleit heeft gewonnen, krijgt een toch ietwat vieze smaak in de mond.

Misschien kan onze regering politiek niets anders dan onze bondgenoten in dit opzicht naar de mond praten, maar als u uw agenda eens kritisch bekijkt bij het kaartje van Duitsland dat daar in zit, zult u merken, dat de tweedeling van dat land er nauwelijks op tot uiting komt, maar dat bovendien Duitsland niet bij de oostgrens van de D.D.R. ophoudt. In Polen staat namelijk de vermelding: „Unter polnische Verwaltung” (in Nederlandse agenda's;

mocht u niet zo goed thuis zijn in dit soort Nederlands, dat betekent: „Onder Pools beheer”). De grote benzinemaatschappijen doen aan dit spelletje mee, een ervan vermeldde zelfs in dat gebied: „Voorlopig onder Pools bestuur”. Nu de drukkers waarschijnlijk al weer aan de agenda's voor volgend jaar beginnen te denken, leek het ons dienstig ze erop te wijzen, dat het een gevaarlijk spelletje is waar ze op die manier aan meedoen, een spel dat wel eens levensgevaarlijk zou kunnen worden.

Een lezer die in dienst is en ligt in het kamp 't Harde bij Oldebroek, is het niet eens met opmerkingen die wij een tijd geleden al plaatsten over het „Befehl ist Befehl” (M. en W. van 11 maart 1961). Hij schrijft:

„Volgens mij heeft ook een generaal te gehoorzamen aan zijn meerdere, zelfs wanneer hij het niet met zijn superieur eens is. Een treffend voorbeeld van het tegengestelde is de toestand in Frankrijk, waar de generaals Challe en Zeller het niet eens waren met het beleid van de Gaulle en toen gingen doen wat naar zij dachten goed was. Uit het bovenstaande blijkt dus, dat het „Befehl ist Befehl” ook heden ten dage nog geldt en dat een militair die gehoorzaamt en dus zijn plicht doet, moeilijk als „oorlogsmisdadiger” betiteld kan worden, (zelfs niet als hij) heeft meegewerkt Rotterdam te bombarderen. Trouwens, wie denkt er aan de ex-jachtvlieger Peter Townsend, die op zijn beurt weer heeft meegewerkt aan de dood van talloze weerloze Duitse burgers, een „oorlogsmisdadiger” te noemen? Integendeel, deze man is een „held” te oordelen naar zijn vele onderscheidingen.”

Tot zover deze lezer die, naar onze mening, twee dingen verwacht. Natuurlijk zal een militair zijn meerdere moeten gehoorzamen; dat eist het militaire systeem nu eenmaal. Een democratisch georganiseerd leger is niet goed denkbaar. Maar ondanks de moeilijke situatie waarin hij noodzakelijkerwijs is geplaatst, heeft naar onze stellige overtuiging zelfs de militair nog recht op zoiets als een eigen geweten. Er kunnen zich situaties voordoen waarin dat geweten hem zegt, dat hij niet mag gehoorzamen. In dat geval gaat zijn geweten vóór het bevel. Dat is vanzelfsprekend iets anders dan „het niet eens zijn” met zijn superieur; men zal in iedere werkkring ook wel eens iets moeten doen waar men het persoonlijk niet helemaal mee eens is, maar dat eisen nu eenmaal de gezagsverhoudingen. In zo'n gewetensconflict echter zou iedere Duitser gebracht moeten zijn, die destijds opdracht kreeg deel te nemen aan het bombardement op Rotterdam – Warschau en Rotterdam waren de eerste steden die een dergelijke aanval kregen te doorstaan en nog wel zonder militaire noodzaak; dat is nog wel iets anders dan de aanvallen op Duitse steden toen Duitsland coûte que coûte door wilde vech-

ten voor een verloren zaak. Heeft dat gewetensconflict zich niet voorgedaan, dan is er alle reden over het gebeurde te zwijgen en zeker niet om er trots op te zijn, zoals in het gesignaleerde geval. Al kunnen wij dat misschien iets gemakkelijker billijken, wij vinden geen aanleiding trots te zijn op wat de geallieerde luchtmacht tegen weerloze Duitse burgers heeft verricht. Het geval van Challe en Zeller ligt weer heel anders, omdat deze heren van het leger een politiek instrument wilden maken. Waren zij het alleen met de Gaulle niet eens, dan hadden zij moeten aftreden, maar hier kan men toch moeilijk van een gewetensconflict spreken. Overigens, dat het bevel niet altijd een bevel hoeft te zijn, bewijst ons de internationale rechtspraak; de processen in Neurenberg en nu tegen Eichmann zijn er om ons eraan te herinneren, dat men niet ongestraft misdaden achter deze dooddoener kan verschuilen.

Bevrijdend Denken bevatte een felle aanval op de heer Kurt Vyth, een man die snel (zeer) rijk is geworden en directeur-eigenaar is van een grote accufabriek in Diemen, bovendien op prins Bernhard die tijdens de opening van die fabriek van waardering voor de heer Vyth getuigde. Nu staat het het blad vrij iets op deze rijke meneer tegen te hebben, maar de argumenten daarvoor zijn alle aan het socialistisch strijdjargon ontleend en hebben, naar wij dachten, al heel weinig met humanisme te maken. De heer Vyth is, zo blijkt uit het artikeltje, een volbloed liberaal en hij aanvaardt dus de liberale economie, waar hij niet slechter van geworden is. Men kan daar bezwaar tegen hebben en dus socialist worden. Men kan dat laatste doen vanuit zijn humanistische overtuiging. Maar er zijn, althans in het Humanistisch Verbond, voorbeelden te over van mensen die op grond van hun humanisme juist liberaal zijn, en beide „soorten” humanisten zijn ons even lief, omdat een verschillende politieke keuze nog geen overeenstemming van levensbeschouwing uitsluit. Daarom was die politieke aanval in een levensbeschouwelijk blad misplaatst.

een lichte weemoed heeft zich neergelegd;
een lage hobo
in z'n mopperend
pruttelend fluisteren
reikt mij mildheid toe –

't is stil en wijd en zacht van-binnen,
ontspannen,
trekt alle stijfheid uit m'n leden weg –

'k voel de bladeren bewegen,
'k voel de slak zich tastend,
aarzelend
uit huis begeven –

de wind draait alle bladeren om –

Henriëtte van Vloten

Uit: ongepubliceerd werk

Wat de mens ons waard is

Waar het om gaat is de diepe verontrusting die zich van ons meester moet maken wanneer wij de feiten bezien die Vance Packard ons presenteert. Hij doet dit... vanuit een bewogenheid die – beducht voor preektoon – op bezwerende wijze de angstaanjagende feiten optast en de lezer ertoe zoekt te brengen zich persoonlijk verantwoordelijk te gaan voelen voor hetgeen zich om hem en in hem afspeelt.

Gemakkelijk accepteren wij het moratorium van zedelijke waarden, gemakkelijk buigen wij voor de bittere werkelijkheid.

De praktijk des levens weet altijd het behoud van het leven hoger te stellen dan het riskeren ook maar van het levensverlies, aldus gladweg negerend hetgeen de meesten op zondagen met instemming savoureren maar niet wensen te verstaan.

Niet het behoud is de hoogste levenswet, maar het offer. Dat is geen pathetiek, geen religieus gedoe, maar levensfundament, zoals de ervaring met velen, die te pletter liepen op de hardheid van het bestaan, heeft doen verstaan. Het eisen, dat zo algemeen verkondigd wordt als consequentie van „recht hebben op” is wel krachtig en machtig, maar blijkt een levensgroot obstakel om tot een werkelijk contact met die ander te komen.

Het boek van Vance Packard is veel-betekenend en in wezen onweerlegbaar, al kan men nog zoveel bezwaar hebben tegen allerhande opmerkingen en mededelingen. Er is echter moed voor nodig om een ramspoedige ontwikkeling onder het oog te zien, zonder te vluchten in defaitisme, relativering of radikale ontkenning.

Terecht signaleert Packard het rechtstreekse verband tussen mensen die steeds meer egocentrisch en hedonistisch zijn, steeds minder rijpen en steeds impulsiever zijn, steeds meer moeite hebben om zich nog iets te voelen, en een acceptering van een bepaalde gedragspatroon in zaken.

Weliswaar behoeft men niet het boek van Packard te lezen om alreeds een conclusie te trekken, maar zeker is wel dat zij die het lezen, zich beslist niet meer aan de conclusie zullen kunnen onttrekken. Dan kan men gerieflijk ver- raad plegen door diep te zuchten en te zeggen: „het is nu eenmaal zo, ik kan er toch niets tegen uitrichten”.

Dat moge begrijpelijk zijn, maar het blijft desalniettemin verraad. En het is een vreemd verschijnsel, dat veel van hetgeen in de oorlog direct doorzien werd als halfheid en verraad, in het heden als werkelijkheidszin wordt aange- merkt.

Altijd wanneer en zolang wij het economisch principe verheffen tot laatste basis van handelen, als enig verantwoorde basis, zal de mede-

mens pas voor ons bestaan voor zoveel dat prin- cipe het gedooft.

Medemenselijkheid is dan een tweederangs goed. Vroeger of later zal blijken wat de im- plicaties van een dergelijke keuze zijn.

Deze samenhang is gegeven in het „objective- ren”! In het objectiveren wordt afstand gedaan van het unieke, het volstrekt onherhaalbare. Het wordt dan een rekensom, een puur zakelijk en abstract ageren, een onverantwoordelijk spel.

Zelfherkenning

De grote waarde van het boek van Packard ligt dan ook daarin dat hij de strikt zakelijke feiten weergeeft die de ontwikkeling der dingen en de denkrichting weerspiegelt. Wij hebben daarin onszelf te herkennen. Alle specialistische bena- dering van de mens is een verminking. Mogen wij dat in zijn algemeenheid al niet willen inzien, het wordt maar al te duidelijk wanneer wij onze naasten eens gaan bezien vanuit het standpunt van: de bedrijfsleider, de procuratiehouder, de belastinginspecteur, de preventieve geneeskunde, de schoenmaker, de wijnleverancier of de ban- ketbakker.

Wie ooit aan een loket heeft gestaan, en on- verrichterzake moest afdeinen, hoewel hij waarlijk meende geholpen te moeten worden, weet wat specialistische benadering altijd in meerdere of mindere mate moet betekenen.

De meest hardnekkige verdedigers van het „loket” als levensrealiteit – hoe ook te betreuren – zullen weigeren hun familieleden via het loket te benaderen! Dat zegt wel wat! Verstaan wij hoeveel het wel zegt? Het zegt dat wij „eigenlijk” de loketbenadering als een verraad ervaren van de medemenselijkheid. Maar wij zwichten, omdat het – zoals wij dan elkaar en onszelf vertellen – werkelijk niet anders kan.

haat in Amerika heeft weer geheel andere fa- cetten. Lange reeksen van sociale, economische en politieke oorzaken kunnen dit beschavings- vijandige motief in de hand werken, dat als een klein vies gevoelentje begint en dat eindigt met Eichmann en consorten. Een vuile sneeuwbal, die een lawine wordt. *Als wij maar bedenken, dat zulke sneeuwballen ook bij ons zélf zijn te vinden.* In de eerste plaats omdat wij ook maar gewone mensen zijn, op zijn tijd klein en hulpeloos, machteloos en teleurgesteld, steeds er op uit ons zelf te redden. Voorts hoe aangepaster wij leven, hoemeer agressiviteit en spanningen, hoe meer rancune en ressentiment wij verraden.

Daarom zijn er vele redenen onze cultuur, onze moraal, onze wetgeving, die dit „fatsoen” primair stellen principieel en hardnekkig te ver- dedigen. Ook al weten wij maar al te goed dat dezelfde cultuur en wet ons velerlei dwang op- leggen en ons verzet prikkelen. Het belangrijkste is op dit punt onderscheidingsvermogen te be- zitten. Het lijkt mij zeker dat ieder mens dit kan begrijpen, ook zal het noodzakelijk zijn dat wij elkaar telkens en telkens weer helpen herinneren, welke dingen in ons leven belangrijk zijn en welke niet: huidskleur, óf analfabetisme, schedel- vorm, óf kindersterfte, ras, óf menselijke waar- digheid, volk, óf hulpverlening waar geleden wordt.

V.S.

Al lezende

treft men dikwijls uitspraken aan, die zeer dicht staan bij een humanistische gedachtenwereld. Soms dateren ze van ver vóór de tijd, dat van hedendaags humanisme gesproken kan worden. Soms komen ze onverwacht naar voren uit een kring, waar men deze gedachten niet in de eerste plaats zou verwachten.

Dit laatste was voor mij het geval met een artikel, in Economisch-Statistische Berichten van 4 januari 1961, 46e jaargang no. 2297, geschre- ven door R. Fentener van Vlissingen naar aan- leiding van Vance Packards boek „The Waste- Makers”. De schrijver acht het kennelijk heel nodig, in dit op economisch gebied vooraan- staande Nederlandse blad naar voren te bren- gen hoe naar zijn mening en die van de door hem besproken auteur de verzakelijking der hedendaagse samenleving – niet alleen in Noord- Amerika maar ook wel hier – menselijke waar- den dreigt te verstikken.

Het is wellicht nuttig enkele aanhalingen uit dit artikel onder de aandacht van een heel andere lezerskring te brengen, die van M. en W. Het zou zelfs aansluiten op een toelichting vormen bij de „tekst” van een der inleidingen op ons laatste congres: „Je hebt hier alles, je bent niets”.

Het voorgaande is geen poging, iets of iemand in te lijven in een humanistische gedachten- wereld; het is alleen een middel om in die we- relld aandacht te vragen voor iets wat ook dáár aandacht verdient.

Hierbij volgen dan enige aanhalingen uit het artikel „Wat de mens ons waard is”.

J. K. van M.

Wij staan voor de keuze. Doorgaan in de koers zoals die – al dan niet met een pijnlijk gezicht – geaccepteerd wordt en kras en onont- koombaar beschreven door Packard, óf ieder het zijne bijdragen op de plaats waar hij gesteld is om deze onophoudelijke verloochening van de mens te laten ophouden. Iedereen heeft elke dag daartoe ruimschoots gelegenheid. Een waarde- vol richtsnoer is hetgeen een leermeester in de geneeskunde zijn studenten meegaf: indien u aarzelt over een ingreep, een medicament of een operatie, stel u dan voor of u het zoudt doen indien de patiënt uw vader, zuster of zoon was. Indien u dan niet aarzelt, ga gerust uw gang. Dat is in feite niet anders dan de variatie op de vraag, die in de titel van dit stuk opklinkt.

Angst voor halfzachtheid

Wonderlijk is de angst voor halfzachtheid; het woord „ethisch” schijnt een beschuldiging in te houden, en wij rijden liever met een bulldozer over elkaar heen dan de verdenking van kwalijke zachtheid op ons te laden. Dat alles natuurlijk zolang het ons mogelijk is. Er komt soms een ogenblik waarop een mens weet: en nu is het uit. Niet als een voornemen om zoet en braaf te zijn, maar als een weigering door te gaan met ver- sjacheren hetgeen heilig is. De medemens in al zijn anonimiteit en tekortschieten is mens. De vraag is niet, of ons dat aangenaam is of niet, maar de vraag is of wij het erkennen en bereid zijn er onze consequenties uit te trekken.

Als Packards boek als „eye-opener” werkt, door zijn onomstotelijke nuchterheid en ontbre- ken van vroom gepraat, dan kan het intensief lezen en doordenken van het boek, als uiting van onze handel en wandel niet anders dan zegenrijk blijken. Er is namelijk wel veel on- rust en angst in de wereld, maar wij vergeten vaak en gemakkelijk dat er een uiterst heilzame onrust bestaat. Wee ons als wij dan naar de tranquillizer (de „kalmtepil”) grijpen!

Stijlmijmerij (6)

De vorige keer kon ik niet nalaten even de spot te drijven met onze koudwatervrees voor vormen en gebruiken, die we bij andere – veelal godsdienstige – groepen aantreffen. Dit onschuldig bedoelde grapje is echter niet bij iedereen in de smaak gevallen. Uiteraard! We denken nu eenmaal verschillend over de dingen en dat is maar goed ook.

Maar aangezien uit enkele reacties bleek, dat de vorm nog altijd met de inhoud vereenzelvigd wordt, wil ik nog even op dit punt terug komen.

Dat we tot een eigen stijl moeten zien te komen, daarover bestaat geen verschil van mening. Het gaat alleen over het hoe en het wat. Persoonlijk sta ik op het standpunt – en ik meen zulks al meermalen duidelijk te hebben laten blijken – dat een nieuwe stijl alleen maar kan voortkomen uit de oude en dat veel elementen uit de oude stijlen best zijn te gebruiken voor een nieuwe. De geschiedenis heeft dit ook herhaaldelijk aangetoond. De Corinthiër leende van de Ioniër het kapiteel en versierde dit met acanthusbladeren. De gothiek groeide noodwendig uit het romaans. En evenzo was het sierlijke en speelse rococo-tijdperk een logische voortzetting van de zware, pompeuze en overweldigende pracht van de barokperiode.

Dit is misschien een teleurstelling voor de oorspronkelijken-pur-sang in onze kring, die dromen van een volstrekt eigen, originele, humanistische stijl. Maar het moge tevens een troost zijn voor hen, die geen oude schoenen plegen weg te gooien voor er nieuwe zijn.

En wat is oud, wat is nieuw? Hebt u wel eens een kerk gezien op de grens van romaans en gothiek? En durfde u toen met zekerheid te zeggen hij is nog romaans of hij is al gothiek?

Verder moeten wij erkennen, dat er binnen

Humanistisch

Thuisfront in 1960

Het jaarverslag over 1960 van de stichtingen Humanistisch Thuisfront en Militaire Tehuizen van het Humanistisch Thuisfront vangt aan met een herdenking van de op 30 mei van dat jaar overleden voorzitter Evert Vermeer. Het maakt verder melding van de opening van het nieuwe vormings- en bezinningscentrum, het Coornherthuis in Driebergen en drukt daarbij de rede af die dr. H. Bonger bij die gelegenheid over de figuur van Dirk Volkertsz. Coornhert gehouden heeft. De Ark en Coornherthuis samen ontvingen in 1960 2221 militaire bezoekers.

Voor de militaire tehuizen in Amersfoort, Doornspijk, Havelte en Nunspeet worden de bezoekcijfers respectievelijk geschat op 12.000, 69.000, 27.000 en 40.000. De resultatenrekening sluit met een nadelig saldo van f 147,56.

Jaarverslag

Volksonderwijs

„Het jaar 1960 is een jaar waarop Volksonderwijs terecht trots kan zijn,” zo begint het over 1960 uitgebrachte jaarverslag van deze vereniging, daarmee doelend op het feit dat de achteruitgang in ledental voor het eerst sinds 1957 werd omgezet in een vooruitgang van 342 leden. Aan het eind van het verslagjaar bedroeg het ledental 147.487. Vijf afdelingen moesten worden opgeheven; er konden er echter zes en een correspondentschap worden opgericht.

In 1960 kwam het buitenoord Doniahuis te Vlieland tot stand; De Kwartjesberg te Drouwen werd met een nieuwe vleugel uitgebreid, waardoor Volksonderwijs over een van de fraaiste conferentieoordn in Noord-Nederland beschikt.

een en de zelfde stijl zoveel variaties mogelijk zijn, dat we bijna van een stijl in een stijl kunnen spreken.

Om ons dan ten slotte helemaal van de wijs te laten brengen door Vader Tijd, die te midden van omwentelingen, reformaties en vernieuwingen in de vijftiende en zestiende eeuw voor zijn bouwkunst leentjebuur ging spelen bij de Grieken en Egyptenaren van duizend jaren her.

Laten we dus niet wijzer willen zijn dan de geschiedenis. Laten we het oude aanvaarden en samen gaan zoeken naar bestaande vormen, uitingen, symbolen, tradities en gewoonten, die door de eeuwen heen bindende elementen zijn geweest in de mensengemeenschappen en laten we proberen ze een eigen humanistische inhoud te geven. Misschien zou daar ten slotte nog iets oorspronkelijks uit kunnen groeien, maar ik zal mij niet teleurgesteld voelen als dit niet gebeurt.

Mag ik nu een recent voorbeeld geven van wat ik bedoel met een nieuwe inhoud in oude vormen? Enkele weken geleden sprak dr. A. L. Constandse in „ons” zondagmorgenkwartierje voor de radio over de twijfel van de prediker. Dit was naar de vorm een bijbellezing en wel uit het boek Prediker. Maar de kijk die onze „voorganger” ons op deze bijbelse figuur gaf was zo verrassend, dat wij met recht van een nieuwe en geheel eigen inhoud van dit hoofdstuk uit de Schrift mogen spreken.

Nog een voorbeeld. In onze kring hebben al enige malen huwelijksinwijdingen plaats gevonden. De kerkelijke huwelijksinzegening is van oudsher een der hoogtepunten in het leven van de christenen geweest en deze geestelijke bevestiging van het verbond tussen man en vrouw wordt door hen – terecht! – boven de administratieve opneming in de registers van de burgerlijke stand gesteld. Het is nu bij die enkele malen, dat een humanistisch geestelijk raadsman of -vrouw een paar na de burgerlijke formaliteit „overtrouwde” gebleken, dat wij ook op dit terrein een eigen geluid kunnen laten horen. En dat de betrokkenen iets nieuws hebben ervaren, niet-tegenstaande het werd gebracht in een oude vorm.

Styllet

Bij een kompas

Was vroeger Jezus' leer, bij 't loeien van de winden, bij duisternis en nood op 's levens oceaan, voor u een milde bron, om steun en troost te vinden, en wees zij, waar gij dooldet, den juisten weg u aan,

Op rijper leeftijd kwam bij u de twijfel boven, of gij u nog steeds kondt laven aan die bron; of een ontwikkeld mens z'als vroeger nog, of hij nog steeds alleen die gids vertrouwen kon.

Gij hebt thans ook als vele tijdgenoten de leer omhelsd, dat slechts de kinderen naar den geest die bron, dien steun behoeven in het leven en dat het ook de leer van Jezus is geweest:

Dat bij een ruimen blik en helderheid van geest men zelve priester is – zichzelf het richtsnoer geeft, om in dit leven, zelfs bij den donk'ren nacht, den goeden weg te gaan door steun op eigen kracht.

Die taak is zwaar, de zwakheid van ons mensen doet ons zo gaarne in nood een hulp van elders wensen. Wantrouwen in onszelf doet veel ons zwaarder dragen, en toch – neen, waarlijk – 'k wil u niet beklagen.

Hoewel het zwaarder valt, zichzelf den weg te wijzen, dan door een goeden gids te worden voorgedaan, is toch zelfstandigheid als hoogste goed te prijzen, goed doen uit eigen kracht 't ideaal van ons bestaan.

'k Wens u daarom geluk, 'k beschouw het als een zegen, dat gij op uzelf alleen durft steunen in dit leven.

'k Vertrouw, dat uw verstand altijd en overal – als dit kompas – den goeden weg u wijzen zal.

A. J. W. van Roijen

Naschrift

Bovenstaand gedicht is van de hand van mijn grootvader, mr. A. J. W. van Roijen, kantonrechter te 's-Gravenhage (geb. 1846; overl. 1897), door hem geschreven in het poëzie-album van mijn grootmoeder, A. P. F. van Roijen-Quintus (geb. 1846; overl. 1903). Naar ik meen, is dit gedicht in de taal van de vorige eeuw een zuiver getuigenis ener humanistische geestesgesteldheid.

P. D. van Roijen

De Unesco en het rassenvraagstuk

Op 10 december 1948 keurde de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de tekst goed van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Hierin werd het recht van ieder individu op leven, vrijheid en veiligheid erkend zonder onderscheid van ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke overtuiging, nationale of sociale afkomst. Rassendiscriminatie werd hierin dus duidelijk afgewezen. In 1950 liet de UNESCO (de opvoedkundige, wetenschappelijke en culturele organisatie van de V.N.) een verklaring over het rasfenomen opstellen, waarin de nieuwste wetenschappelijke inzichten in deze materie werden samengevat. In deze „Unesco Statement on Race” lezen wij o.m.: „According to present knowledge, there is no proof that the groups of mankind differ in their innate mental characteristics, whether in respect of intelligence or temperament. The scientific evidence indicates that the range of mental capacities in all ethnic groups is much the same.” (Volgens de huidige kennis is er geen bewijs dat

de groepen binnen de mensheid verschillen in hun aangeboren geestelijke eigenschappen, hetzij ten aanzien van intelligentie, hetzij van temperament. Het wetenschappelijke bewijsmateriaal toont aan, dat de omvang van geestelijke vermogens in alle bevolkingsgroepen vrijwel dezelfde is.)

Sindsdien heeft de UNESCO een serie publicaties het licht doen zien onder de titel „The Race Question and Modern Science”, waaraan geleerden van naam hun medewerking gaven. In 1960 droeg de secretaris-generaal van de Verenigde Naties de UNESCO op een studie te maken van het anti-semitisme, dit in verband met anti-semitische acties in bepaalde landen. Ook andere vormen van rassendiscriminatie zouden in het onderzoek betrokken worden. De UNESCO-commissies in de afzonderlijke landen en andere organisaties werd verzocht de nodige gegevens over anti-semitische acties en de publieke reacties daarop te verstrekken. Een rapport kwam tot stand, dat werd voorgelegd aan de subcommissie voor de Menselijke Rechten op de Dertiende Zitting op 28 november 1960. Onderzoekingen welke thans ingesteld worden in Frankrijk, Duitsland en Engeland zullen de gegevens verschaffen, die nodig zijn om te komen tot een actieprogramma tegen anti-semitisme en andere vormen van rassendiscriminatie. Deze onderzoekingen worden uitgevoerd door psychologen en sociologen. Hierbij wordt ook bijzondere aandacht besteed aan de houding van de jeugd tegenover rassendiscriminatie en in het bijzonder tegenover anti-semitisme. P. Krug

Vakantie Centraal Bureau

In verband met de vakanties is het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond gesloten van: 22 juli t/m 5 augustus 1961.

Daar ZIT ik mee

Ben ik dan zo'n akelige vent?

't Is misschien een beetje oneerbiedig, mijnheer W., om deze noodkreet uit uw brief hier als kop te gebruiken. Maar ik doe het rustig, omdat ik u aanstonds kan zeggen: Neen, een akelige vent bent u niet! Dat blijkt mij uit heel uw brief. Maar het lijkt mij wél, dat u moeite hebt bij het leggen en onderhouden van relaties met medemensen, waardoor het u aan zelfvertrouwen is gaan ontbreken. Geen gebrek aan zelfvertrouwen op alle gebied, want in uw beroep bij voorbeeld bent u na verschillende vakexamens tot hogere rangen opgeklommen en u hebt u ook op ander gebied door het nemen van lessen bekwaamd. Maar in de relaties met medemensen voelt u zich geremd. U hebt het gevoel dat men u veelal „links laat liggen”. In uw militaire diensttijd stond u tamelijk alleen. En al in de hogere klassen van de lagere school kwam u een beetje buiten de jongensgemeenschap te staan, mede doordat een wel heel onpedagogische onderwijzer u altijd met een denigrerende bijnaam aansprak, die u tot het mikpunt van de spotlust van de andere jongens maakte.

U staat daarin niet alleen

Er zijn veel mensen die op een of andere wijze moeite hebben om tot goede bindingen met andere mensen te komen. Bij de een komt dat tot uitdrukking in een overmatige verlegenheid, bij de ander doordat hij snel bloost, bij weer anderen doordat zij zich sterk in zich zelf terugtrekken, of door al deze en nog andere verschijnselen tegelijk.

Juist kort na uw brief ontving ik ook een schrijven van Mevrouw Y., waarin zij soortgelijke moeilijkheden bij haar zoon voorlegt. De jongen is eveneens intelligent genoeg. Met z'n 16e jaar was hij de H.B.S. al door. Maar hij sluit zich moeilijk bij anderen aan. Hij is nu op een school in een andere stad. Hij heeft daar echter geen vrienden gemaakt, ofschoon hij een alleraardigste jongen is, die niemand bij voorbaat tegen zich inneemt. Hoewel dat niet de bedoeling was, komt hij elk week-end naar huis, waar hij evenwel ook geen vrienden heeft. Als men hem voorstelt – hij is nu 19 jaar – toch eens naar een schoolfeest of een dansclub te gaan, dan bekruipert hem een gevoel van angst. Hij zou geen meisje durven vragen! In zijn kosthuis wordt hij goed en vriendelijk behandeld. Het zou een tweede thuis voor hem kunnen zijn. Toch vindt hij ook daar de rechte aansluiting niet.

Er zijn nog andere moeilijkheden. Hij kan ook z'n draai bij z'n beroepskeuze niet vinden. Na de H.B.S. ging hij naar een opleidingsschool voor een bepaald beroep, maar na enige tijd beviel het hem daar niet. Daarna ging hij naar een school voor een heel anders gericht beroep. Maar daar gaat hem de lust nu ook weer ontbreken. Wat zou het zijn? Heeft hij inderdaad tweemaal verkeerd gekozen, of is het in de grond het zelfde probleem: dat hij zich onder de mensen niet thuis voelt? Wie zal dat zo maar zeggen? Ik ben ervan overtuigd dat hij alleen zelf dat het beste kan weten. Al zal het alles hem misschien voorlopig verward en onduidelijk voorkomen.

Want wat is de eigenaardige reactie veelal?

Dat men het niet in zich zelf zoekt, maar in de buitenwereld. Die buitenwereld is weliswaar dikwijls moeilijk en vijandig, maar het probleem is toch eigenlijk: Hoe kom ik – ik zelf – met die buitenwereld klaar? En in die zin is het ons *eigen* probleem en moeten we het vanuit ons *zélf* aanpakken. Het andersom te stellen zou betekenen, dat de buitenwereld zich naar ons zou moeten voegen. Maar dat doet die buitenwereld niet. Afgezien van de vraag of het goed zou zijn als ze dat deed. We worden mede door de overwinning van weerstanden groot.

Die overdraging van het eigen probleem op de buitenwereld is intussen zo menselijk en zo gewoon, dat we het eigenlijk allemaal doen,

zonder dat we ons dat realiseren. De heer W. zegt bij voorbeeld, dat men hem in militaire dienst „links liet liggen”. Hij verschuift onbewust het probleem naar „men”, die het deed. Maar is dat nu echt zo? Of zou hij, als hij het probleem werkelijk doeltreffend zou willen benaderen moeten zeggen: *Ik* kon in militaire dienst geen aansluiting met anderen vinden. Dan blijft de moeilijkheid bij hem zelf en is het duidelijker van welke kant hij haar moet aanpakken.

Zo zoekt hij het ook in de onaangename schoolmeester, die hem de bijnaam verschaftte en weer wordt het probleem onbewust buiten hem zelf, bij de schoolmeester, gelegd. Nu is natuurlijk zo'n onpedagogische schoolmeester op zich zelf een probleem. Maar de vraag voor de heer W. is: Hoe komt het, wat was er in *mij*, of wat was er niet in mij, dat ik me die bijnaam zo aangetrokken heb? Dan komt de vraag weer te liggen waar hij hoort, namelijk bij hem zelf.

U moet het mij maar niet kwalijk nemen, mijnheer W., dat ik dit nu zo eenzijdig zeg. Want in werkelijkheid is het bij u niet zo, dat u uw probleem alleen op de buitenwereld projecteert. U bent wel degelijk aan zelfonderzoek toe. Anders zou de vraag die ik als kop voor dit artikel gebruikte, nooit in u opgekomen zijn.

Maar ik zei het zo, omdat er in werkelijkheid al veel gewonnen zou zijn, als mensen deze samenhang beter doorzagen. Als men levensmoeilijkheden in het algemeen niet allereerst aan de buitenwereld toeschreef, maar ze meer als het eigen probleem, als het probleem van de eigen reactie op de buitenwereld, kon zien. Want ten slotte zijn *wij* het die met de buitenwereld klaar moeten komen en niet omgekeerd de buitenwereld met ons.

Een proces

Nu is er noch bij u mijnheer W., noch bij de zoon van Mevrouw Y., iets zeer ernstigs aan de hand. Voor zover dat dan uit uw brieven kan worden opgemaakt, en onze psychiater heeft daar mede over geoordeeld. U bent beiden in een ontwikkelingsproces gewikkeld, dat als het goed is, het gehele leven lang doorgaat. Men groeit – alweer als het goed is – uit tot een steeds rijper persoonlijkheid. In geestelijke zin bedoel ik dat vooral. Naarmate men zich groter geestelijke rijpheid verwerft, zal men evenwichtiger in het leven staan, zal men minder door angsten gekweld worden, zal men meer in harmonie komen met zijn medemensen en met het gehele bestaan.

Dat op zich zelf natuurlijke groeiproses wordt echter door vele invloeden verstoord. Onze verdere uitgroei kan op bepaalde punten door allerlei ervaringen worden afgeremd. Zo *zou* het kunnen zijn, mijnheer W. – ik druk mij voorzichtig uit, want hoe zou ik dat uit de verte

kunnen beoordelen? – dat uw ervaring met de schoolmeester zo diep ingevreten heeft, dat u voortaan onbewust wat al te angstvallig tegenover uw medemensen bent gaan staan. En zo *zou* het kunnen zijn, mevrouw Y., – ik beschik weer niet over de gegevens om het te kunnen beoordelen – dat uw zoon in een al te beschermde omgeving is opgegroeid, waardoor hij zich, nu hij in een vreemde omgeving is, niet (nog niet) tegen de nieuwe eisen die het leven hem stelt, opgewassen voelt. Is het feit dat u mij schreef over zijn moeilijkheden en niet hij zelf, niet symptomatisch? Al begrijp ik, dat de moeilijkheden van de zoon ook moeders moeilijkheden zijn. Maar u schrijft zelf: „We hebben hem te weinig een taak gegeven”, hetgeen kan betekenen: hij heeft te weinig in de noodzaak verkeerd om zijn eigen krachten te beproeven en te ontplooiën.

Rubriek voor persoonlijke moeilijkheden en levensvragen onder redactie van C. H. Schonk, humanistisch geestelijk raadsman, met medewerking van deskundigen op verschillend terrein.

Brieven over de „dingen waarmee men zit” kunnen worden gericht aan C. H. Schonk, p.a. Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. In elke brief moet, als bijdrage in de administratiekosten f 1,- aan postzegels worden ingesloten.

Bij de bespreking van uw probleem in deze rubriek wordt uw naam uiteraard niet genoemd, maar wordt u met een bepaalde letter aangesproken. Van deze letter krijgt u bericht. Bovendien wordt u het betreffende nummer van Mens en Wereld toegezonden. Ingeval men de betreffende stukken niet op het eigen adres zou willen ontvangen, kan van een correspondentie-adres of poste restante gebruik worden gemaakt. Dit moet dan naast het eigen adres duidelijk worden vermeld.

Brieven die, om redenen van plaatsgebrek of anderszins, niet in de rubriek worden besproken, worden persoonlijk beantwoord.

Wat willen we nu?

Ja, dat is de vraag, waar het nu om gaat. Willen we aan die steeds voortgaande ontwikkeling deel hebben? En ervoor vechten? Willen we verder komen of in gemakzucht stil blijven staan? Willen we werken aan ons zelf en het avontuur van het leven voortzetten? Ik heb het sterke gevoel, mijnheer W., dat u dat wil. U heeft geen vrede met uw huidige situatie. U schrijft zelf dat u „het graag anders zou willen hebben”. Dat is een voorwaarde, die voor gezapig berusten behoeft. Hoe is dat met uw zoon, mevrouw Y.? Is het ook voor *hem* een probleem of is het alleen *uw* probleem? Ik hoop het eerste, dan is ook bij hem aan de voorwaarde voldaan.

Gesprekken met een raadsman

Dan zou ik beiden willen adviseren het gesprek met een geestelijk raadsman aan te gaan. Maar let u wel: die term raadsman is eigenlijk wat vreemd. U moet van hem geen raad verwachten in de zin van: dit of dat moet u doen of laten. Dat kan en mag geen ander voor u uitmaken. Wat u verwachten mag is, dat u in de gesprekken met de raadsman een gelegenheid vindt om tot diepere bezinning op het eigen leven te komen, waardoor uw inzicht groeit en u van allerlei gevoelsremmingen bevrijd kunt raken. Want dat is het wonderlijke in het gesprek met de ander, wanneer althans dat gesprek volkomen open en in vertrouwen wordt gevoerd, dat men z'n eigen mogelijkheden ontdekt en het proces, waarvan we spraken, weer op gang komt of zich versnelt.

Schrijft u mij nog of u dat wilt, dan zal ik u in contact met een raadsman brengen.

Uw C. H. Schonk

Psychologie, godsdienst en religie

Zes voordrachten door Dr. C. J. Schuurman in de Internationale School voor Wijsbegeerte gehouden zijn gebundeld uitgegeven*. De schrijver heeft aan de titel toegevoegd: „een kritische bezinning op de grens van een nieuw tijdperk”. Een beschouwing van de eigen tijd dus. Een gevaarlijk terrein, waarop menigeen zich begeeft in vrijblijvende, vaak emotionele en niet altijd goed doordachte uitspraken. Ik moet dus beginnen met te zeggen, dat het betoog van Dr. Schuurman heel wat meer inhoud heeft dan veel van wat over dit onderwerp gezegd en geschreven wordt. Het optimisme, dat men hoort in de woorden „op de grens van een nieuw tijdperk”, verhindert de auteur niet een open oog te hebben voor al wat het voortbestaan van de mens en zijn cultuur onzeker maakt, maar hij houdt zich ver van de ondergangspredikers. Hij ziet de huidige toestand als een overgang „naar een laatste opbloei van de westerse cultuur, vóór deze gaat uitmonden in een wereldcultuur”, welke eerst dan tot volle ontplooiing komen kan, indien zij gedragen wordt door een golf van bezieling, die als iedere echte bezieling religieus van aard zal moeten zijn.

Deze kritische bezinning vraagt allereerst om een scherpe bepaling van de begrippen cultuur, godsdienst (en kerk) religie, bepalingen, die de schrijver geeft, maar die uiteraard eerst inhoud krijgen door de wijze waarop hij deze grondbegrippen in de ontwikkeling van zijn denkbeelden hanteert. Zoals te verwachten was benadert hij de problemen, waarvoor het onderwerp hem stelt, als psycholoog. De kernvraag is voor hem die naar „de verhouding tussen psychologie en religie”. Wie zijn andere geschriften enigszins kent, zal niet verbaasd zijn, dat ook hier het onderscheiden van de egotische (op het ik en zijn ontplooiing gerichte) driften en krachten en van de erotische (de drang naar gemeenschap in zijn vele vormen), die in het individu zowel als

in de mensheid als geheel werkzaam zijn, een telkens terugkerend motief is.

In de eerste drie hoofdstukken geeft de auteur zijn inzichten over het verleden en het heden van de westerse cultuur. Hij heeft daarbij voornamelijk het oog gericht op de bezielende krachten, welke aan deze ontwikkeling richting en vorm gegeven hebben. Als daarna in de tweede drie de vraag gesteld en beantwoord wordt uit welke bron een nieuwe bezieling ontspringen kan, dan begint de schrijver met het begrip religie af te grenzen van de begrippen godsdienst en kerk en laat hij zien wat het eigenlijk inhoudt, als hij zo uitdrukkelijk zegt, dat de bezieling, die wij nu nodig hebben (een, die niet aangepaakt kan worden, maar die groeien moet) religieus van aard moet zijn.

Het eerste gedeelte heb ik met belangstelling gelezen, de schrijver heeft mij geboeid. Maar, zoals het mij vaak gaat bij het lezen van cultuur-historische bespiegelingen, zo ook nu, mijn slot-som was: ja, zo kan men het zien, maar het kan ook anders. Het tweede gedeelte daarentegen, m.i. de kern van dit boek, kan ik zonder voorbehoud – hoewel ik kritiek heb op onderdelen – iedereen aanbevelen, die zich afvraagt: „Hoe moeten wij door deze chaotische overgangstijd goed heen komen”. Het betoog eindigt niet in een reeks recepten, die de oplossing brengen moeten”. Dat kan niet. Maar het bevat veel waardevolle gedachten, waaraan, hoop ik, ook, om niet te zeggen vooral, onder ons aandacht geschonken zal worden. Wij humanisten hebben immers de pretentie een belangrijke bijdrage te leveren aan de toekomst van het menselijk geslacht?

Pr.

* *Psychologie, Godsdienst en Religie, Dr. C. J. Schuurman. Uitg. v. Loghum Slaterus, Arnhem, 1961.*

Polygamie, islam en christendom

Zoals zovele zaken, die de Europeaan bij andere volken aantroef, heeft ook de polygamie steeds zijn morele verontwaardiging gewekt waarmede hij overigens slechts bewees weinig begrip te hebben voor de maatschappelijke en historische omstandigheden, welke in andere culturen vaak leidden tot de „veelwijverij”. Ik behoef hier slechts te wijzen op het exorbitante vrouwenoverschot bij bepaalde volken en stammen tengevolge van oorlogen. Ik wees in mijn artikel „De islam in Afrika” (M. en W. 14 jan. 1961) reeds op de voorsprong, die de islam in het zwarte werelddeel heeft op het christendom door de andere instelling tegenover de polygamie, die, zoals bekend, door Mohammed werd toegestaan. In „The New York Times” (24-1-61) trof mij nu een merkwaardig bericht. Onder de titel „African polygamy held no church bar” wordt hierin vermeld, dat Chester L. Marcus, tweede secretaris voor raciale en culturele betrekkingen van de „United Church of Christ”, na een verblijf van een jaar in West-Afrika tot de conclusie was gekomen dat de christelijke kerken daar mannen en vrouwen die in polygamie leven als leden van de kerk zouden moeten accepteren. Polygamie is in West-Afrika hoofdzakelijk een gevolg van economische omstandigheden. Wanneer de kerk, aldus ds. Marcus, mannelijke bekeerlingen dwingt hun tweede vrouw en ook de kinderen niet langer als gezinsleden te erkennen, dan ligt het voor de hand, dat deze liever tot de islam overgaan. De mohammedanen, die in deze streken vele proselieten maken, kennen geen bezwaren tegen de eeuwenoude polygamie. De West-Afrikaanse polygamie, aldus ds. Marcus, is een stelsel van sociale zekerheid. Wanneer een man komt te overlijden, huwt zijn broer de weduwe

en zorgt voor de kinderen. „Polygamy is not a matter of lust, but economics”. Een vrouw betekent dat één acre land (4047 m²) kan worden bewerkt, twee vrouwen betekent, dat twee acre land kan worden gecultiveerd. Tot zover het bericht in het Amerikaanse dagblad, dat wijst op de mogelijkheid van een merkwaardige ontwikkeling in het Afrikaanse christendom onder de druk der omstandigheden.

Zoals bekend uit het Oude Testament kenden ook de Joden polygamie. Sedert Rabbi Gersjom ben Juda, die omstreeks 1000 n. Chr. in Mainz (dus in een christelijk land) leefde, is ook voor de Joden de polygamie verboden. De islam kent het recht van de man vier vrouwen te bezitten. De economische omstandigheden, de ontwikkeling van moderne maatschappelijke verhoudingen en ook de vrouwenemancipatie doen echter in de meeste mohammedaanse landen de polygamie langzamerhand verdwijnen evenals de traditionele sluier. Polygamie kwam echter ook vroeger in een mohammedaans land als Turkije veel minder voor dan men in Europa meent. Ook economisch was de vrouw niet geheel rechte-loos. Het mohammedaanse huwelijksrecht in Turkije maakte het voor een man erg gemakkelijk om te scheiden. Maar toch werd ook hierbij met de vrouw rekening gehouden. Bij ieder huwelijk werd namelijk van te voren een som bepaald, die in geval van scheiding aan de vrouw moest worden uitbetaald. Zonder betaling hiervan was de scheiding onwettig.

Na de eerste wereldoorlog werd de polygamie in Turkije verboden. Het ligt evenwel voor de hand, dat in primitieve gebieden als in West-Afrika met een onderontwikkelde economie en eeuwenoude tradities van vrouwenemancipatie nog weinig sprake is.

P. Krug

Jeugdcriminaliteit in Europa

Kinderen worden vroeger rijp. Zij komen vroeger in het beginstadium van de puberteit (de grens is in Engeland in de afgelopen veertig jaar met ongeveer een jaar verschoven) en de spanningen die daardoor optreden, zijn mede oorzaak van de stijgende jeugdcriminaliteit. Dat we, wat dit aangaat, ook nog steeds de nadelen ondervinden van de oorlog, die miljoenen gezinnen ontwor-telde, ligt voor de hand.

Dit zijn twee conclusies uit een brochure over „sommige aspecten van de na-oorlogse jeugdmisdadigheid in twaalf landen van de Raad van Europa”. Het is een rapport dat is uitgebracht door de in 1957 door de Raad ingestelde Europese commissie voor misdaadproblemen.

Het rapport geeft een overzicht van de ontwikkeling van de methoden in de verschillende landen om de jeugdmisdadigheid te bestrijden en te voorkomen. In Stockholm b.v. werkt men met „nachtpatrouilles” van sociale werkers, die de straat op gaan om contact te leggen met potentiële of feitelijke jeugdmisdadigers. Doordat deze patrouilles hun hulp en advies alleen aanbieden en niet opdringen, voldoet het systeem zo goed dat verscheidene Zweedse steden het voorbeeld van Stockholm hebben gevolgd.

Het rapport is opgesteld aan de hand van gegevens die door België, Denemarken, Duitsland, Frankrijk, Griekenland, Groot-Brittannië, Italië, Nederland, Oostenrijk, Turkije en Zweden zijn verstrekt.

De brochure is in Nederland verkrijgbaar bij de N.V. Martinus Nijhoff, Lange Voorhout 9, Den Haag.

Wijsgerig Perspectief

Wijsgerig Perspectief op Maatschappij en Wetenschap heeft een nieuw filosofisch tijdschrift, waarvan het eerste nummer in de herfst van 1960 is verschenen. Nu daar enige afleveringen op gevolgd zijn is het mogelijk zich een idee te vormen over wat het zijn lezers – gedacht wordt aan niet-vakmensen, die wijsgerige belangstelling hebben – te bieden heeft.

In het eerste nummer stellen de redactieleden zich aan de abonnees voor: prof. Van Peursen in „Wijsgerig zicht op de wereld”, dr. Delfgaauw in „Perspectief op de geschiedenis”, dr. Nuchelmans in „Taalperspectivisme”, prof. De Froe in „Afmetingen van de geest” en prof. Beerling in een bijdrage „Praten met Sovjet-filosofen?” Verder kan men in een Ten geleide lezen, dat het haar voornemen is in elke aflevering één onderwerp van verschillende kanten te belichten. Zo is deze eerste gevolgd door een gewijd aan de fenomenologie. In de derde vindt men beschouwingen over het Marxisme onder meer een bijdrage van Kwee Swan Liat „Vreemding in de anthropologie van Marx” en van Verkrusye „Marx en Sociologie”. Dan volgt er een over evolutie met een opstel van Delfgaauw „Wijsgerige aspecten van het evolutievraagstuk, zeer lezenswaard, en een van Daniël de Lange „De gedachtenwereld van Teilhard de Chardin”.

Dit begin lijkt een ernstige poging om belangstelling te wekken voor het filosoferen, een filosoferen, waarvan Delfgaauw in de openingsaflevering zegt: „Wie wil filosoferen kan het gebeuren van zijn tijd niet uit de weg gaan, maar moet er voor openstaan. Werkelijk filosoferen is het tegendeel van de werkelijkheid ontvluchten, het is een worstelen met de werkelijkheid”.

De omslag verwijst belangstellenden voor abonnementen naar de *Stichting Onderwijs Oriëntatie, Rokin 44, Amsterdam*. Een jaargang van circa 300 pagina's (klein formaat) kost f 9,75.

Pr.

IK denk er ZO over

Zijn dit nu argumenten?

Tot mijn pijnlijke verbazing heb ik bemerkt, dat de heer M. J. Snijder in uw blad van 20 mei jl. het begin van een brief heeft gepubliceerd, die hem door een onzer correspondenten is toegestuurd. (Het betreft hier de „Brochure voor niet-katholieken”).

Zelfs in de veronderstelling dat deze brief argumenten bevat, die taktvoller hadden kunnen zijn en meer bevredigend voor niet-katholieken, vraag ik mij toch af of zulk een publicatie nu „sportief” is. Wij bieden een brochurenreeks aan als service, stellen onze bibliotheek ter beschikking en beantwoorden vragen. Dat wel eens minder geslaagde argumenten worden gebruikt, ligt voor de hand. Maar moet dat nu terstond in de krant? Met het grote gevaar, dat ons werk van de „Brochurenreeks voor niet-katholieken”, waarbij jaarlijks duizenden brieven verzonden worden, naar één fragment wordt be- en mischien ook veroordeeld?

En wat wil de heer S. bereiken? Het gesprek tussen katholiek en humanist als vruchteloos voorstellen? Is dit inderdaad verantwoord?

Tenslotte nog dit. Wij van onze kant beschouwen de correspondentie met de brochurenlezers als strikt vertrouwelijk. Mogen wij dan van anderen niet verwachten, dat zij onze antwoorden bewaren voor hun eigen kring en niet zonder meer aan de openbaarheid prijsgeven?

Dr. N. G. M. van Doornik
Dir. Una Sancta, Den Haag

Antwoord

Van de inhoud van deze wel scherpe reactie ben ik enigszins geschrokken. Het is geenszins mijn bedoeling het gesprek tussen rooms-katholieken en andersdenkenden te doen ophouden of te doen stagneren. M.i. doet de publicatie in „Mens en Wereld” geen enkel kwaad, integendeel, maar doet de correspondent van Una Sancta dat wél.

Het is mijn fout, dat ik de correspondentie met Una Sancta geenszins als „vertrouwelijk” heb beschouwd. Het tweetal brieven dat ik van deze instelling ontving, heb ik met iedereen, die daarvoor maar belangstelling had, besproken.

Over de eerste brief heb ik dus ook met verschillende mensen gesproken; de reacties waren van „verschrikkelijk, hoe is het mogelijk” tot „het is wel zo, maar voor een niet-katholiek wat ongelukkig uitgedrukt”. U moogt het gerust weten, door deze brief was ik direct na het lezen ontzettend boos en daarna hopeloos verdrietig. Uiteindelijk heb ik het begin van de door mij gewraakte brief aan het „Humanistisch Verbond” ter inzage gezonden, omdat ik nu wel eens wilde weten, wat men er dáár van dacht. Alvorens tot publiceren over te gaan, heeft men mij toestemming verzocht daartoe, dewelke ik gegeven heb met de bemerking, dat deze zinnen dus niet voorkwamen in de cursus van „Una Sancta”, doch in een aan mij gerichte brief, hetwelk ook in de door u gewraakte publikatie vermeld wordt.

Ik beloof bij deze plechtig, mocht ik ooit nog een brief van Una Sancta ontvangen: ik zal mijn boosheid en verdriet zelf verwerken zó daarin wederom een dergelijk ongelukkig-uitgevoerd stukje wijsheid gedebiteerd wordt. Belooft Una Sancta mij dan nimmer meer te zullen schrijven of doen schrijven (tenminste: aan niet-katholieken) „dat er mensen voelen dat zij gelukkiger zouden zijn, indien er geen God was, want dan konden zij alles doen, wat ze wilden”?

M. J. Snijder

(Wij hopen dat de pijnlijke verbazing van Una Sancta minderen zal na deze correcte beantwoording. Una Sancta erkent zelf dat er van minder geslaagde argumenten sprake kan zijn.

Wij tekenen hierbij nog aan:

1. Dat het niet ongunstig is te publiceren wat een katholiek voorlichtingsinstituut zich in „vertrouwelijke” brieven meent te kunnen permitteren t.a.v. de hun onbekende en wezensvreemde overtuigingen van niet-kerkelijken.
2. Dat onze waardering voor bekwame rooms-katholieke figuren ons dwingt de mening te handhaven uit ons vorig commentaar dat het goed zou zijn voor Una Sancta betere medewerkers te werven.

Red.)

Lezingen voor de radio

- 2 juli, 9.45 uur (VARA): prof. dr. G. Stuiveling herdenkt De Genestet.
4 juli, 15.30 uur (AVRO): F. P. Huygens over „Kunnen zijn wie men moet zijn”.
9 juli, 9.45 uur (VARA): H. J. Blackham, algemeen secretaris van IHEU, over „Internationaal Humanisme”.
16 juli, 9.45 uur (VARA): C. Cabot over „Wat weet je van Karel de Vijfde?”.
23 juli, 9.45 uur (VARA): dr. C. van Rijsinge over „Een zachte stilte”.
30 juli, 9.45 uur (VARA): P. Spigt over „Miskende rechten”.
6 augustus, 9.45 uur (VARA): P. J. S. Zwart over „Het behang”.
13 augustus, 9.45 uur (VARA): A. Saalborn (titel onbekend).
20 augustus, 9.45 uur (VARA): D. d'Angremond over „Tussen hoop en vrees”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,— per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, H. A. Scheltes, J. van Straten

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 1 01 63; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementenprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

Het harde paradijs

Achter de rumoerige Franse Riviéra liggen de Zee-Alpen: een ruig gebied, waarin hier en daar tegen de schaars-vruchtbare hellingen, dorpjes liggen gestrooid. De mensen, die er wonen, hebben eeuwenlang de stilte gekend, hun karakter is stug als de bergen, waarin zij hun schapen hoeden en hun schamele akkers bebouwen. In deze voor toeristen weinig toegankelijke streek speelt Elisabeth Zernike's prachtige roman „Het harde paradijs”, die bij Querido is verschenen (f 8.90).

De hoofdfiguur: Marguerite, een jonge, mooie maar gesloten vrouw, „stug en onverzettelijk” als haar vader was. Stug en onverzettelijk gaat zij haar door traditie en werkdrijf begrensde levensweg. Haar denken is rechtlijnig, zuiver in beëngde vormen. Er gebeurt weinig schokkends in haar leven; de langzaam invretende verslaving om haar heen raakt haar niet.

Een van haar broers is — zonderlinge levensgang van een dorpsjongen — in Parijs vermaard geworden als kunstschilder. Alleen deze man, die evenals zijn zuster de innerlijke worsteling kent, veel uiterlijk vertoon schuwt, be-

grijpt wat er zich achter het mooie, onplooi-bare masker van Marguerite wroet aan gedachten.

Zonderlinge loop van 's levens wegen: deze Marguerite wordt benaderd door een pottenbakker, 'n lichamelijk en geestelijk scheefgegroeid man: Michel. Boordevol wrok tegen zijn lot, tegen zijn jeugd, tegen zijn ouders, meent Michel bij Marguerite enige levenszekerheid te vinden. Maar deze mensen staan te ver van elkaar, ondanks het kind dat zij samen hebben. De laatste zinnen van deze sobere roman, die zo indringend landschap, klimaat en geest van Frankrijks „andere zijde” beschrijft, hebben een diepe betekenis: „Opeens liep er een traan over haar wang en vloede tussen haar lippen. Verwonderd proefde ze de bittere smaak.” Het is de bittere smaak van „het harde paradijs”, van heel ons leven, of wij in de moeilijk ontginbare bergen boven 's werelds grootste vermaakcentrum wonen, of rond de rumoerige casino's, enkele kilometers verder aan de schier altijd zonnige, blauw-groene Middellandse Zee.

v. S.

Ontmoetingsweek in Barchem

In het Woodbrookershuis in Barchem zal van 10-15 juli een ontmoetingsweek tussen katholieken, protestanten en humanisten worden gehouden. Onderwerp: „Drie momenten in het gemeenschapsleven van de mens: de collectiviteit, de verenkelling en de gemeenschap”. Sprekers: P. Thoenes (humanist) over „Creatief verzet in de collectiviteit”, dr. S. J. Popma (gereformeerd) over „Het wagen”, Mevr. H. Singer-Dekker (humanist) over „Sociale zekerheid, verantwoordelijkheid en veiligheid”, J. Stalpers (katholiek) over „Communicatie”, dr. K. Strijd (protestant) over „Weerbaarheid en weerloosheid”, prof. J. A. M. Weterman (katholiek) over „De geborgenheid in het onfeilbare instituut?”

Kosten naar keuze p. p. f 45,—, f 40,—, f 35,—, echtparen f 75,— of f 65,—; kinderen 4-8 jaar f 22,50; kinderen 9-14 jaar f 27,50; studerenden op aanvraag 40 % reductie. Opgeven: Woodbrookers, Barchem.

ZEDDAM-MONTFERLAND

Pension „Wijde Blick”. Rustig gelegen, dicht bij de bossen. Nog enkele kamers vrij van 5-19 aug. en na 2 sept. Ook voor weekends een ideaal plekje. Telef. 08345-493.

Welke jonge vrouw, eventueel wed., zou weduwnaar, zeevarend, woning in kustplaats, weer een gezellig „thuis” kunnen bieden? Leeftijd tot 40 jaar. Geen uitgaanstype. Brieven onder no. Juli 2 aan het bureau van dit blad.

Dame, 42 jaar, zou gaarne willen corresponderen met beschaafde dame of heer. Liefst van ongeveer dezelfde leeftijd. Brieven onder no. juli 1 a.h. bureau v.d. blad.

DE ARK

Het Humanistisch vakantie- en conferentieoord „De Ark” heeft tot 15 juli en na 19 augustus nog plaats voor individuele gasten.

Reserveer echter spoedig, zulks om teleurstelling te voorkomen. Prijs f 45,50 per week tot 8 juli en na 26 augustus; van 8 juli tot 26 augustus f 52,50; kinderen tot 10 jaar reductie.

Voor groepen alleen nog van 24 juni tot 15 juli en na 26 augustus.

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 III, Amsterdam-Z.

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk?	f 0.25
Dit wordt gedaan	- 0.30
Een verrassende ontmoeting	- 0.25
Het rassenprobleem	- 0.25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.

Ook de buitenkerkelijke leden van de Partij van de Arbeid hebben een organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,20 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne toegezonden door het Secretariaat Haagweg 210 - Leiden

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Prof. Dr. Libbe van der Wal en Prof. Dr. B.W. Schaper.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING SOCRATES

Oudegracht 152, Utrecht

Giro 582293

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van N. van Gelder, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 10,— per jaar (6 nummers). Losse nummers f 1,75.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER - DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

WOORD VAN DE WEEK

(Radio-lezingen van het Humanistisch Verbond)

Het aantal abonnees is van september 1958 met 3600 toegenomen en bedraagt thans ruim **4900**

De abonnementsprijs is f 4,— per jaar. Maar voor hen, die nu abonnee willen worden, openen wij de mogelijkheid om alle nog in het 3e kwartaal 1961 verschijnende nummers gratis te ontvangen.

U dient dan f 1,05 over te schrijven op postrekening no. 58 t.n.v. de Hum. Luisterkring te Utrecht met als omschrijving: Nieuw abonnee 1961.

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

In uw hart

verkiest U eigenlijk crematie?

Maar U zoudt er eerst iets meer van willen weten!

Vraagt dan vrijblijvend inlichtingen aan de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE

Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Tel. (070) 55 47 97